Journal of Social Intervention: Theory and Practice – 2026 – Volume 35, Issue 3, pp. 52–57
https://doi.org/10.18352/jsi.952

ISSN: 1876-8830
URL: http://www.journalsi.org
Publisher: Hanze University of Applied Sciences / NHL Stenden University of Applied Sciences
Open Access Journals
Copyright: this work has been published under a Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works 3.0 Netherlands License

Jos van der Lans (2026). **Moderne geschiedenis van het sociaal werk**. Van Gennep, 2026, pp. 270, ISBN 9789461646293.

BOOKS

TOBY WITTE

Toby Witte is historicus/politicoloog en emeritus lector maatschappelijk werk en sociaal beleid.
E-mail: toby65@xs4all.nl

HISTORISCH BESEF VOOR SOCIAAL WERKERS

Geschiedenis is voor velen iets wat achter ons ligt, leuk om te weten, maar niet relevant voor de praktijk. Die houding is niet verstandig, want het verleden is overal, onbewust, sturend en waarderend aanwezig, in persoonlijke en collectieve ervaringen en bestuurlijke processen. Geschiedenis geeft informatie over de wisselende antwoorden die in de loop van de tijd zijn ontstaan als reactie op allerlei sociale problematieken. Zo ook op de inzet en betekenis van het sociaal werk. Hoewel sociaal werkers geen historici zijn mogen we wel enig historisch besef van hen verwachten. Of sociaal werkers het nuttig vinden of niet, ze hebben te dealen met de gevolgen van de praktijken en het beleid uit het (recente) verleden en borduren in hun professioneel handelen daarop voort. Het tegenaan

van historische 'bewusteloosheid' helpt het sociaal werk om effectiever in de actualiteit te kunnen opereren en om de eigen professionaliteit te versterken. Het rijk geïllustreerde boek *Moderne geschiedenis van het sociaal werk* van Jos van der Lans draagt daar zeker een steentje aan bij. Het boek is een heuse mars door de tijd heen. Startend in 1870 en eindigend in 2025 met een voorzichtige niet-historische vooruitblik naar 2035.

EEN HISTORISCHE REISGIDS

Moderne geschiedenis van het sociaal werk (van let wel Nederland) is onder andere gebaseerd op de vele uiteenlopende en afzonderlijke vensters en bijdragen die de afgelopen jaren zijn verschenen op de website Canon Sociaal Werk. Van der Lans heeft uit die enorme hoeveelheid 'brokstukken' op knappe wijze een meeslepend, overkoepelend en verbindend geschiedverhaal weten te componeren over de ontwikkeling van het beroep en het werkveld van het sociaal werk. Het is een toegankelijke en leerzame historische reisgids voor (aankomende) sociaal werkers, andere sociaalprofessionals en geïnteresseerden in het wel en wee van het sociaal domein. Het boek pretendeert geen wetenschappelijk geschiedkundige studie te zijn. Wie op zoek is naar annotatie en dergelijke zal deze niet vinden. Wel omvat het een literatuurlijst en QR-codes waar de lezer naar wens meer informatie tot zich kan nemen. *Moderne geschiedenis van het sociaal werk* laat zich lezen als een vertoog - beschouwing c.q. verhandeling - waarin Van der Lans hartstochtelijk een lans breekt voor het belang van historisch bewustzijn bij sociaal werkers, bestuurders en beleidsmakers.

Van der Lans start zijn historische reisverhaal met de lastig en moeilijk te beantwoorden vraag: 'Wat is sociaal werk?' Daar volgt zoals te verwachten geen helder antwoord op. Daarna volgt een dertiental hoofdstukken die, voorzien van aansprekend beeldmateriaal, ieder een periode van circa 10 tot 20 jaar onder loep neemt. Het chronologisch opgebouwde boek wordt afgewisseld met intermezzo's die een speciale (actuele) thematiek behandelen, zoals bijvoorbeeld 'Niet kunnen of niet willen', 'Zieltjes winnen of mensen helpen' of 'Welzijn op recept'.

Nu dan een poging om de inhoud samen te vatten. Het verhaal vangt aan met het laatste kwart van 19de eeuw. Er was toen nog geen sprake van professioneel sociaal werk. Een van de grootste maatschappelijke problemen was het groeiend aantal armen. Armenzorg was destijds primair een zaak van liefdadigheid gefinancierd door vermogende particulieren – ironisch genoeg veelal geld verdient door koloniale uitbuiting - c.q. kerken en uitgevoerd door vrijwilligers. Van der Lans benadrukt terecht de prominente en stimulerende rol die vrouwen speelden in de opkomst van

het sociaal werk. Zij en slechts enkele vooraanstaande mannen trokken zich destijds het lot van armen aan. Het 'werk' was gericht op het helpen van armen zich zelfredzaam te maken, hetgeen nog altijd het geval is, maar ook op bredere aspecten als volksontwikkeling c.q. verheffing van de arbeidende klasse. Het buitenland fungeerde in de aanpak als inspirerend voorbeeld. Het besef drong door dat scholing een noodzakelijk voorwaarde is om het uitvoerende werken met kwetsbare mensen goed te kunnen doen. Rond 1900 ontstaat dan ook de eerste beroepsopleiding - een particulier initiatief - voor wat toen sociale arbeid heette en al snel, gelet op de associatie met het dreigende socialisme, werd 'omgedoopt' tot de meer neutraal klinkende naam: School voor Maatschappelijk Werk.

De intrede van 20ste eeuw gaat gepaard met de komst van sociale wet- en regelgeving. Eindelijk begint de (gemeentelijke) overheid, die zich tot dan toe grotendeels afzijdigheid hield, langzaam oog te krijgen voor sociale rechtvaardigheid en maatschappelijke hervormingen. Iets te optimistisch omschrijft Van der Lans deze periode als 'voorbij de duisternis' en als een 'triomf' van de sociale strijders van het eerste uur. Dit mag dan in zekere zin wel gelden voor de voorzichtige beroepsontwikkeling van het sociaal werk maar niet voor almaar toenemende sociale ellende die onder meer voortvloeide uit de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). De enorme consequenties van die oorlog is een wat onderbelicht aspect. Dit geldt later ook voor de Tweede Wereldoorlog. Jeugdproblematiek en armoede waren in beide gevallen zeer hardnekkige problemen. Het zou er in de loop der jaren absoluut niet minder op worden. Ook omdat de armenzorg enorm was versnipperd en slecht gecoördineerd. Een rode draad in het geschiedverhaal, waarop Van der Lans terecht wijst, is het nog altijd bestaande 'dubbelkarakter' van het sociaal werk. Enerzijds gericht op het verbeteren van het lot en emanciperen van het kwetsbaren, anderzijds gekenmerkt door de soms dwingende en disciplinerende aanpak: aanpassen aan burgerlijke fatsoensnormen.

De jaren tussen 1920 en 1940, het interbellum, kenmerkten zich door groei, specialisering en verzuiling van het sociaal werk maar ook door economische crisis en stagnatie meer specifiek in de jaren dertig. Kinderbescherming, gezinszorg, geestelijke gezondheidszorg, opbouwwerk (aanvankelijk in Drenthe), club- en buurthuiswerk komen op naast armenzorg. De meest ongedisciplineerde en onhandelbare gezinnen – de 'ontoelaatbaren' – werden verbannen naar heropvoedingsoorden. Een aanpak die zich tot ver in de jaren' 60 voorzette. Helpen deed het niet. Het interbellum is ook een periode waarin de sociale wetenschappen – meer in het bijzonder psychologie en pedagogiek - met name de *social casework*-methode uit de VS belangstelling beginnen te trekken. In Nederland zou social case-work overigens pas echt vorm krijgen na 1950. Minder expliciet in het boek komt helaas de verzuiling (1920-1970) uit de verf. Lange tijd

liep de organisatie, uitvoering en scholing van het sociaal werk langs de lijnen van de van elkaar gescheiden katholieke, protestante, en socialistische zuilen (leefwerelden). De maatschappelijke gevolgen van de verzuiling komen iets te oppervlakkig aan de orde. Hetzelfde gaat, zoals gezegd, op voor de Duitse bezettingsjaren (1940-1945) van Nederland, die in het intermezzo 'lijdzaamheid' summier is beschreven. Ongetwijfeld is hier nog weinig onderzoek naar gedaan en is er dus werk aan de winkel.

De naoorlogse periode valt in het boek grofweg uiteen in twee tijdvakken. Een offensieve tijd waarin het sociaal werk tussen 1945 en 1980 qua professionalisering en specialisering een verdere opmars maakte en een defensieve tijd, vanaf 1980 tot het heden, waarin het sociaal werk onder vuur komt te liggen. Het zijn vooral deze twee tijdvakken die Van der Lans gedreven en deels (persoonlijk) betrokken wijze weet te beschrijven. De Tweede Wereldoorlog laat Nederland totaal ontwricht en berooid achter, de angst voor moreel verval is groot. Het bestrijden van onmaatschappelijkheid, het tegenaan van de verwildering van de jeugd en het bevorderen van gezinsherstel vieren in de naoorlogse jaren hoogtij. Het geeft het sociaal werk een *boost.* Dit geldt ook voor de sociale wetenschappen die hiermee een studie- en onderzoeksobject in de schoot krijgt geworpen. In tegenstelling tot de vooroorlogse jaren, begint de (rijks)overheid zich beleidsmatig steeds intensiever – zowel inhoudelijk als financieel – te bemoeien met zorg- en welzijnsvraagstukken. De Nederlandse verzorgingsstaat komt op. De oprichting van een ministerie van Maatschappelijk Werk in 1952 is hiervan het symbool. Het aantal Scholen voor Maatschappelijk werk (vanaf 1960 sociale academies) neemt toe. Hoewel de verzuiling nog even standhoudt, vertonen de langs godsdienstig en levensbeschouwelijk georganiseerde zuilen vanaf de jaren zestig de eerste 'ontzuilende' barstjes.

De expansie van het sociaal werk – mede veroorzaakt door de uitdijende verzorgingsstaat – leidt onvermijdelijk tot het oprichten van landelijke beroepsverenigingen (bonden), beroepscodes en verdere inhoudelijke specialisering. Stedelijk opbouwwerk en welzijnswerk vormen nieuwe loten aan de sociaal werk-boom. Er vindt in die jaren een opmerkelijk maatschappelijke kanteling plaats, levendig verwoord door Van der Lans. Het saaie 'burgerlijke' Nederland wordt opgeschud en verandert in een snel tempo. De jongere generatie streeft naar vernieuwing, eist medezeggenschap en zet zich openlijk af tegen de oude bestuurlijke elite, regentenmentaliteit. Het tot dan toe 'brave' uitvoerende sociaal werk wordt maatschappijkritischer. Het gaat in het werk met cliënten en groepen niet meer om aanpassing en disciplinering maar om emancipatie en medezeggenschap oftewel democratisering en normalisering (vermaatschappelijking). Alternatieve hulpverlening en dito krantjes schieten als paddenstoelen uit de grond.

Vanaf 1980 raakt het sociaal werk in het defensief en gaat een ongewisse toekomst tegemoet. Politiek-bestuurlijke gaat er een andere wind waaien in Nederland. Doordat de economie, onder andere veroorzaakt door de oliecrises in 1973 en 1979, slechter begint te draaien zijn bezuinigingen op het geld slurpende sociaal werk en sociale voorzieningen noodzakelijk. Oplossingen worden nadien vooral gezocht in het verzakelijken, vermarkten, herstructureren en decentraliseren (naar gemeenten) van het sociaal werk. Wat het sociaal werk aanvankelijk vooral in de verdediging deed drukken was de toenemende inhoudelijk kritiek van columnisten, journalisten en politici. Met name kwam de aanval eigenlijk uit onverwachte hoek: van filosofen en sociologen van wie het sociaal werk eerder ondersteuning had mogen verwachten. Van der Lans spreekt van een 'ideologische omslag' maar die kwam wel van buitenaf en niet zozeer van binnenuit het sociaal werk zelf. Het leidde al met al tot verwarring en onenigheid binnen eigen gelederen. De in 1978 opgerichte overkoepelende beroepsvereniging Nederlandse Organisatie van Welzijnswerkers (NOW) valt tien jaar later uiteen in drie aparte beroepsverenigingen. En de burger? Die kwam, ook als vrijwilliger, door het 'no-nonsens' overheidsbeleid weer aan de zijlijn te staan.

Het valt op dat naarmate de tijd in het boek naar het heden opschuift de toon van Jos van der Lans toenemend kritischer soms somberder en deels subjectiever van aard wordt. Op zich niet heel verwonderlijk want Van der Lans raakt als publicist en redacteur vanaf 1982 nauw betrokken bij het wel en wee van het sociaal werk. Zijn distantie neemt voor wat betreft de beschrijving van de 21ste eeuw af en neigt in de laatste hoofdstukken een persoonlijk vertoog te worden. Het leest bij tijd en wijle als een weinig vrolijk verhaal over digitalisering (computers), bureaucratisering, new public management, aanbesteding, meten is weten, falende jeugdzorg, reorganisatie op reorganisatie, moeizame transitie en transformatie van het sociaal domein enzovoort die het plezier in het sociaal werk verstieren. Gelukkig zijn er lichtpuntjes zoals de ontdekking van Eigen Kracht-conferenties, de opkomst van Buurtzorg, de Eropaf-Beweging, de terugkeer van één beroepsvereniging (BPSW).

In het laatste hoofdstuk 'Sociaal werk en de wijkverzorgingsstaat' trekt Van der Lans de tijd door van 2015 naar 2035, waarin actuele ontwikkelingen en toekomstige vraagstukken aan een kritische beschouwing worden onderworpen. Om enkele te noemen: de opkomst van de sociale basis, de heropleving van samenlevingsopbouw, het versterken van burgerkracht, de energietransitie en de kernprofessionaliteit van het sociaal werk. In een *Moderne geschiedenis van het sociaal werk* dat chronologisch is opgebouwd, was het mogelijk ter afsluiting en lering interessanter geweest vanuit onder andere deze genoemde thema's in retrospectief terug te blikken en opzoek te gaan naar leerzame historische parallellen, tussen nu en verleden.

BESCHOUWING

Hoe dan ook, het moet gezegd worden, *Moderne geschiedenis van het sociaal werk* is absoluut een aanwinst en *must read* voor sociaal professionals die de context van hun werk beter willen leren begrijpen en duiden. Voor studenten sociaal werk en andere aankomende professionals in het sociaal domein is het daarenboven een boeiende en plezierig te lezen ontdekkingstocht door de tijd waarin ze met enige didactische begeleiding het nodige kunnen opsteken en ontdekken. Tot slot maakt het boek van Jos van der Lans tevens duidelijk waar de witte vlekken in de geschiedenis van het sociaal werk zitten en waarnaar het recent opgerichte Historisch Centrum Sociaal Werk (HCSW) – mede-initiator van het boek – verder onderzoek kan stimuleren.